

George F. Hourani

Ο ορισμός της δικαιοσύνης από τον Θρασύμαχο στην Πολιτεία του Πλάτωνα

Η φράση του Θρασύμαχου «η δικαιοσύνη είναι το συμφέρον του ισχυρότερου» αποτελεί μια από τις αρχαιότερες διαπιστώσεις της ύπαρξης δύο τάξεων, των ισχυρών και των αδυνάτων.

Προσδιορίζοντας παραπέρα τις γενικότητες που περιέχουν οι λέξεις ισχυροί και αδύνατοι, λέει: όταν το πολιτικό σύστημα είναι ολιγαρχικό θέτει νόμους ολιγαρχικούς, όταν είναι δημοκρατικό θέτει νόμους δημοκρατικούς. Κι αυτή κάθε φορά είναι η δικαιοσύνη.

Η ταξική αυτή ανάλυση του Θρασύμαχου, την οποία εύστοχα επισημαίνει ο R. Dahrendorf, είναι φανερό πως έχει ιδιαίτερη αξία για την πολιτική επιστήμη.

Ωστόσο, ο Πλάτωνας, ο οποίος οραματίστηκε (και επιχείρησε να επιβάλει) ένα οργανωμένο και συμπαγές πολιτικό σύστημα χωρίς τις έριδες των ταξικών διεκδικήσεων (για τον Πλάτωνα αποτελούν την ασθένεια του πολιτικού συστήματος) αντιπαρατέθηκε -πολλές φορές βίαια και με πάθος- στις σημαντικές πολιτειολογικές παρατηρήσεις των πολιτικών επιστημόνων της εποχής, των σοφιστών, και βέβαια και στις απόψεις του Θρασύμαχου του Χαλκηδόνιου.

Πολλοί σημαντικοί μελετητές του Πλάτωνα πιστεύουν πως υπήρξε σκληρός και άδικος με τους ιδεολογικούς του αντιπάλους, τους οποίους μεταχειρίστηκε με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να χρησιμοποιηθεί το έργο τους αποκλειστικά για την ανάδειξη του δικού του έργου.

Ο καθηγητής G.F. Hourani είναι ένας απ' αυτούς που πιστεύουν πως ο Πλάτωνας χειραγώγησε τους αντιπάλους του στο έργο του. Γράφει: «Εδώ μοιάζει σαν ο Πλάτωνας να προτιμά να αναγκάσει τον Θρασύμαχο να δώσει την απάντηση την οποία αυτός (ο Πλάτωνας) κατασκεύασε...».

Από τα παραπάνω, και δοσμένου ότι η ελληνική βιβλιογραφία – αρθρογραφία, σε ό,τι αφορά, τουλάχιστον, το πρώτο βιβλίο της «Πολιτείας» είναι πενιχρή, προκύπτει η αξία του άρθρου αυτού όχι μόνο για τους ειδικούς μελετητές αλλά και για κάθε Έλληνα που έχει γνώμη για τον μεγάλο φιλόσοφο και το έργο του.

Γ.Β.

Το πρόβλημα της ερμηνείας της θεωρίας του Θρασύμαχου για τη δικαιοσύνη (το δίκαιον) στην «Πολιτεία I», 338c-347e, είναι γνωστό και μπορεί να εκτεθεί απλά.

Ο Θρασύμαχος προβάλλει δύο ισχυρισμούς για τη φύση της δίκαιης ή ορθής

πράξης, καθένας από τους οποίους εμφανίζεται σε πρώτη ματιά ως ένας «πραγματικός» ορισμός:

1. Η δικαιοσύνη υπηρετεί το συμφέρον του ισχυρότερου. (1)

2. Δίκαιη πράξη είναι η υπακοή στους νόμους του κράτους – του ενός.

Αλλά καθώς ο Σωκράτης πολύ νωρίς επισημαίνει (339 d-e), αυτοί οι δύο ισχυρισμοί δεν μπορεί να είναι και οι δύο αληθινοί, επειδή τα δύο τους κατηγορούμενα συγκρούονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις: γιατί η υπακοή στους νόμους από τους υπήκοους μπορεί σε ορισμένες περιστάσεις να είναι ενάντια στο συμφέρον των κυβερνητών. Έτσι ο μόνος τρόπος με τον οποίο η θέση του Θρασύμαχου μπορεί να υποστηριχτεί χωρίς ασυνέπεια είναι εάν ένας από τους ισχυρισμούς του δεν υπονοείται απ' αυτόν ως «πραγματικός» ορισμός. Κάνοντας, στη συνέχεια, μια υπόθεση εργασίας, ότι δηλ. ο Θρασύμαχος έχει μια σταθερή θέση, πρέπει να ψάξουμε στο κείμενο για απαντήσεις στα ερωτήματα: ποιον ισχυρισμό εννοεί στα σοβαρά ο Θρασύμαχος ως έναν «πραγματικό» ορισμό; Και ποιος είναι ο λογικός χαρακτήρας του άλλου ισχυρισμού; Και τότε θα είμαστε ικανοί να δούμε τη σχέση των δύο ισχυρισμών μεταξύ τους, μέσα στην επιχειρηματολογία του Θρασύμαχου.

Η φανερή απάντηση στο πρώτο ερώτημα, και η μόνη η οποία γενικά μένει στη μνήμη μας από τον Θρασύμαχο, είναι ότι αυτός ορίζει τη «δικαιοσύνη» (μία ασαφής λέξη για τη «δίκαιη πράξη») ως ό,τι είναι προς το συμφέρον του ισχυρότερου. Αυτή η απάντηση μοιάζει επίσης να υποστηρίζεται από την εσκεμμένη επιλογή του Θρασύμαχου εν όψει της αντίθεσης που επιδεικνύεται από τον Σωκράτη, όταν αυτός λέει πως δικαιοσύνη είναι το πραγματικό συμφέρον του ισχυρότερου, όχι όμως, ό,τι αυτοί (οι ισχυρότεροι) νομίζουν πως είναι το συμφέρον τους, όπως αυτό φαίνεται στους Νόμους που αυτοί οι ίδιοι έφτιαξαν (340c-341a). Επιπλέον, πιστεύω πως υπάρχουν σοβαροί λόγοι υπέρ της άλλης απόψης, ότι δηλ. ο αποσκοπούμενος ορισμός του Θρασύμαχου για τη δικαιοσύνη είναι υπακοή στο Νόμο (συμβατικισμός ή νομικισμός). Αυτή η άποψη δεν είναι νέα – έχει υποστηριχτεί από τους Grote, Gomperz, Lindsay, Bosanquet, Winspear και άλλους – αλλά χρειάζεται να αιτιολογηθεί από μια πιο ενδελεχή διερεύνηση του κειμένου, απ' ό,τι έχει γίνει μέχρι στιγμής γι' αυτόν το σκοπό. Το παρόν άρθρο προσπαθεί να κάνει αυτό ακριβώς, και να απαντήσει σε ενστάσεις που εγέρθηκαν από τον καθηγητή G.B. Kerferd σ' ένα άρθρο του δημοσιευμένο μερικά χρόνια πριν. (2).

Θα μπορούσε, επίσης, να υποστηριχτεί ότι «Δικαιοσύνη, το συμφέρον του ισχυρότερου» εννοείται όχι ως ένας ορισμός, αλλά ως μια σημαντική γενίκευση, βασισμένη στην υπογράμμιση ενός συμβατικού ορισμού συνδυασμένου με υποθετικά γεγονότα ψυχολογίας και πολιτικής. Θα πρέπει να διασχίσω την επιχειρηματολογία μεταξύ Σωκράτη και Θρασύμαχου στις 9 σελίδες όπου αναφέρεται, με την σειρά του κειμένου, και μετά να θεωρήσω τη σχέση της με τα τελευταία μέρη της «Πολιτείας».

1. Σ' αυτή τη φάση, τον Θρασύμαχο απασχολεί η φύση της δίκαιης πράξης όπως διεξάγεται από τους υπήκοους των κρατών. Αργότερα, με στόχο να αγκαλιάσει τη δίκαιη πράξη όπως διεξάγεται από τους κυβερνήτες, διευρύνει «το συμφέρον των άλλων». Δες πιο κάτω.

2. «Το δόγμα του Θρασύμαχου στην Πολιτεία του Πλάτωνα», *Durham University Journal*, σ. 19-27. Ο Kerferd αναφέρεται σε προηγούμενες απόψεις, στις σημειώσεις 2-12.

338c-339a. Ο Θρασύμαχος αρχίζει να εκθέτει τη θέση του με μια τολμηρή δήλωση:

«Διακηρύσσω ότι δικαιοσύνη δεν είναι τίποτε άλλο απ' αυτό που είναι συμφέρον στον ισχυρότερο» 338c. (3).

Αυτό μοιάζει, εκ πρώτης όψεως, με ορισμό. Αλλά όταν εξετάζουμε την εξήγηση του Θρασύμαχου για το πώς αυτός οδηγείται σ' αυτό το συμπέρασμα, φτάνουμε σε μια διαφορετική άποψη γι' αυτό. Η εξήγηση είναι δοσμένη εν συντομία (338d-339a) σε τρεις ερμηνείες και ένα συμπέρασμα:

- I. «Τότε αυτή είναι η κυβέρνηση (το *άρχον*) η οποία είναι κυρίαρχη σε κάθε πόλη, δεν είναι έτσι; Ασφαλώς.
- II. Λοιπόν, κάθε κυβέρνηση θέτει νόμους προς όφελός της – μια δημοκρατία δημοκρατικούς, μία τυραννία τυραννικούς νόμους, και ούτω καθ' εξής.
- III. Θέτοντας αυτούς τους νόμους, αυτοί ήδη έχουν ξεκαθαρίσει πως ό,τι είναι προς το συμφέρον τους, είναι ωφέλιμο και για τους υπηκόους τους. Τιμωρούν εκείνον ο οποίος παρεκκλίνει απ' αυτό, ως έναν που παραβιάζει το νόμο και ως άδικο άνθρωπο. (4)

Συμπέρασμα: Και έτσι, καλέ μου κύριε, συμβαίνει ό,τι εγώ εννοώ. Σε κάθε πόλη η δικαιοσύνη είναι η ίδια. Που σημαίνει, ό,τι είναι συμφέρον για την κατεστημένη κυβέρνηση. Αλλά η κατεστημένη κυβέρνηση είναι κυρίαρχη, και έτσι εύλογα καταλήγει στο συμπέρασμα πως το ίδιο πράγμα είναι πάντα δίκαιο – δηλαδή, ό,τι είναι πλεονεκτικό για τον ισχυρότερο».

Δεν είναι αυτός ο τρόπος με τον οποίο τοποθετείται, συνήθως, ένας ορισμός στους διαλόγους του Πλάτωνα ή οπουδήποτε αλλού. Ένας ορισμός τίθεται, κανονικά, πρώτα ως μια υπόθεση, με επεξηγήσεις από την τρέχουσα γλώσσα· ύστερα ελέγχεται με περισσότερα παραδείγματα από την τρέχουσα γλώσσα. Αλλά η παρούσα εξήγηση πάει πολύ πιο μακριά, σε εμπειρικά γεγονότα διακυβέρνησης και νόμου.

Ο λόγος είναι, ασφαλώς, πως ο Θρασύμαχος δεν προσπαθεί να τοποθετήσει έναν μόνον ορισμό, αλλά μια συνθετική πρόταση· αυτό εξηγεί το γιατί οι προβαλλόμενες υποθέσεις είναι εν μέρει εμπειρικές.

Όπως και πολλοί άλλοι ανταγωνιστές του Σωκράτη στους διαλόγους, ο Θρασύμαχος αγνοεί επίσης – ή είναι απρόσεκτος – ό,τι αφορά τη διαφορά μεταξύ ορισμού και περιγραφής. Ενδιαφέρεται μόνο να δημιουργήσει μια εντύπωση, ότι τουλάχιστον να είναι κυνικός, και εκθέτει τη θέση του ως ένα ορισμό, επειδή αυτό γίνεται αντιληπτό καλύτερα μ' αυτόν τον τρόπο.

• 3. A.D. Lindsay, επιθ. εκδ. (Λονδίνο, 1920). *φημί γαρ εγώ είναι το δίκαιον ουκ άλλο τι ή το του κρείττονος συμφέρον*. Ed. J. και A.M. Adam (Καίμπριτζ, 1909). F.M. Cornford (Οξφόρδη, 1941) μεταφράζει το είναι ως «means». Αυτό είναι το πως εμείς πρέπει φυσιολογικά να καταλάβουμε τη λέξη σ' αυτή την πρόταση, αλλά αποκλείει μια ενεδρεύουσα αμφιβολία στα ελληνικά η οποία γίνεται σημαντική αργότερα. Εκτός και αν εκτίθεται διαφορετικά, όλα τα εδάφια είναι από την μετάφραση του Lindsay η οποία είναι λιγότερο ερμηνευτική και γενικά πλησιέστερα στα ελληνικά από εκείνη του Cornford.

4. Ο Lindsay παραλείπει το «υπέρ των υπηκόων τους». *Θέμεναι δε απέφηναν τούτο δίκαιον τοις αρχομένοις είναι, το σφίσι συμφέρον, και τον τούτου εκβαίνοντα κολάζουσιν ως παρανομούντα τε και αδικούντα*.

Ο Ν.Ρ. Murphy το εκφράζει αυτό:

«Αρκετά φυσικά, σε αρμονία με μια δραματική κοσμιότητα, ο Πλάτωνας τον αναγκάζει να αρχίσει με ένα πανηγύρι από βεγγαλικά: αλλά η επιγραμματική του εκτίμηση της δικαιοσύνης ως το συμφέρον του ισχυρότερου είναι μάλλον μια συνέπεια αυτού του οποίου υπάρχει παρά ένας ορισμός.» (5)

Αυτή η στάση μπορεί να διευκρινιστεί με έναν μοντέρνο παραλληλισμό, πλαστό μεν αλλά τυπικό:

«Α. Πώς μπορείς να ορίσεις τη Δημοκρατία;

Β. Δημοκρατία δεν είναι τίποτε άλλο πέρα από τη διακυβέρνηση ηλιθίου.

Α. Τι εννοείς μ' αυτό;

Β. Λοιπόν, Δημοκρατία σημαίνει ότι κυβερνά η πλειοψηφία, και η πλειοψηφία του λαού είναι κατά κανόνα ηλίθια.»

Είναι εμφανές ότι η πρώτη πρόταση Β δεν πρέπει να εκλαμβάνεται σοβαρά ως ορισμός: εκτίθεται στον τύπο του μοναδικού, μόνο και μόνο για να δημιουργήσει ένα ευφυολόγημα.

Επιστρέφοντας στο επιχείρημα του Θρασύμαχου, πρέπει τώρα να το παραθέσω σχηματικά, έτσι όπως εγώ το καταλαβαίνω.

I. Κυβερνήτες σε κάθε πόλη είναι οι ισχυρότεροι. (Πολιτικό γεγονός).

II. Οι νόμοι είναι πάντα φτιαγμένοι από τους κυβερνήτες προς το συμφέρον τους. (Ψυχολογικό γεγονός).

III. Δικαιοσύνη είναι η υπακοή στους νόμους. (Ορισμός).

Συμπέρασμα: Ως εκ τούτου, δικαιοσύνη είναι το πλεονέκτημα του ισχυρότερου. Θα γίνει φανερό ότι και οι τρεις προβαλλόμενες υποθέσεις είναι απαραίτητες για να πλησιάσουμε στο συμπέρασμα, περιλαμβανόμενης και της τρίτης υπόθεσης που προβάλλεται: του ορισμού της δικαιοσύνης ως υπακοής στο νόμο. Αν και ο ορισμός δεν είναι πολύ καθαρός σ' αυτήν την προβαλλόμενη υπόθεση, όπως εκτίθεται από τον Θρασύμαχο, εμείς γνωρίζουμε ότι αυτό είναι υπαρκτό ως ένας ορισμός – γι' αυτούς τους λόγους:

α) Είναι βασικό για το επιχείρημα, το οποίο μπορεί να καταρρεύσει χωρίς αυτόν το δεσμό, επειδή *χωρίς αυτόν δεν υπάρχει διασύνδεση μεταξύ δικαιοσύνης και κυβερνώντων*.

β) Στην παράγραφο η οποία ακολουθεί αμέσως παρακάτω (339d-e), ο Σωκράτης σε συνεχείς ερωταποκρίσεις με τον Θρασύμαχο κάνει καθαρό ότι αυτός καταλαβαίνει την υπακοή στους νόμους ως έναν από τους υποτιθέμενους ορισμούς που προσφέρονται από τον Θρασύμαχο.

«Και οι υπήκοοί τους πρέπει να κάνουν ό,τι αυτοί διατάσσουν και αυτό είναι δικαιοσύνη». (339d).

Ο Σωκράτης ενδιαφέρεται να δείξει ότι ο Θρασύμαχος προβάλλει δύο προτάσεις ως ορισμούς και ότι η μία έρχεται σε αντίθεση με την άλλη.

Για να αποδειχθεί εμμέσως αυτός ο ισχυρισμός ότι δηλ. υπάρχει εδώ ένας ορισμός της δικαιοσύνης ως υπακοής στους νόμους, αξίζει να αναφερθεί ένα εδάφιο

5. «Η ερμηνεία της Πολιτείας του Πλάτωνος» (Οξφόρδη, 1951), σ. 2.

από τους *Νόμους IV*, το οποίο παραλληλίζεται στενά και το οποίο εκθέτει αυτόν τον ορισμό καθαρά ως μέρος του επιχειρήματος. Ο Αθηναίος ξένος εξηγεί στον Κλεινία την θεωρία των σοφιστών για τη δικαιοσύνη.

ΑΘ. «... ότι ο φυσικός ορισμός της δικαιοσύνης είναι καλύτερο να διατυπώνεται μ' αυτόν τον τρόπο.

ΚΛΕΙΝ. Με ποιο τρόπο;

ΑΘ. Ότι δικαιοσύνη είναι «ό,τι συμφέρει τον ισχυρότερο».

ΚΛΕΙΝ. Εξηγήσου καθαρότερα.

ΑΘ. Ιδού: Οι νόμοι –λένε αυτοί– σε μια πολιτεία θεσπίζονται πάντα από τους κρατούντες. Δεν είναι έτσι;

ΚΛΕΙΝ. Αυτό είναι τελείως αληθινό.

ΑΘ. Υποθέτεις, τότε (έτσι αυτοί επιχειρηματολογούν), ότι μια δημοκρατία ή οποιαδήποτε άλλη κυβέρνηση –ακόμη κι ένας τύραννος– εάν έχει κερδίσει την κυριαρχία, θα θέσει νόμους με δική της πρωτοβουλία με πρωταρχικό στόχο διαφορετικό από κείνο της διασφάλισης της μονιμότητας της εξουσίας της;

ΚΛΕΙΝ. Ασφαλώς όχι.

ΑΘ. Τότε ο νομοθέτης θα προσαγορεύσει αυτές τις νομοθεσίες «δικαιοσύνη» και θα τιμωρήσει κάθε παραβάτη ως ένοχο αδικίας.

ΚΛΕΙΝ. Αυτό είναι βέβαια προφανές.

ΑΘ. Τότε αυτές οι νομοθεσίες, έτσι και μ' αυτόν τον τρόπο, πάντα, θα δημιουργούν δικαιοσύνη.

ΚΛΕΙΝ. Αυτό είναι, σίγουρα, ό,τι η συζήτηση επιβεβαιώνει». (714c-d). (6).

Συνοψίζοντας τώρα τα συμπεράσματα που πρέπει να εξαχθούν για την πρώτη θέση του Θρασύμαχου, πρέπει να πούμε ότι η φράση «Δικαιοσύνη είναι το συμφέρον του ισχυρότερου» δεν συμπεριφέρεται λογικά όπως θα έπρεπε για έναν ορισμό –ακόμη και αν υφίσταται η απαίτηση να είναι ένας (από τους ορισμούς)– καθώς υπογραμμίζοντας το αυτό, ωςπροβαλλόμενη πρόταση, προκύπτει η φράση:

«Δικαιοσύνη είναι η υπακοή στο νόμο», η οποία είναι ένας αληθινός ορισμός. 339b-314c. Το επόμενο τμήμα εγείρει μια δυσκολία για τη συμβατική ερμηνεία του Θρασύμαχου.

Ο Σωκράτης προβάλλει την ένσταση, σύμφωνα με την οποία οι κυβερνήτες νομοθετώντας, μπορεί καμιά φορά να κάνουν λάθη σ' ό,τι αφορά το συμφέρον τους, και να θέτουν νόμους, οι οποίοι δεν είναι πραγματικά προς το συμφέρον τους. Έτσι ο Θρασύμαχος πρέπει να διαλέξει μεταξύ δύο ορισμών της δικαιοσύνης: ως υπακοή στους νόμους, όποιοι κι αν είναι αυτοί, και ως υπακοή μόνο σ' εκείνους τους νόμους οι οποίοι προάγουν το πραγματικό συμφέρον του ισχυρότερου. Ο Κλειτοφώντας υπαινίσσεται βοηθητικά – για λογαριασμό του σοφιστή, ότι

«Από ό,τι είναι συμφέρον για τον ισχυρότερο, αυτός εννοούσε ό,τι ο ισχυρότερος νομίζει πως είναι συμφέρον για αυτόν» (340b).

Αυτό τώρα θα πρέπει να αντανakλάται στη νομοθεσία, έτσι που με την αποδοχή

αυτού του τύπου, ο Θρασύμαχος θα μπορούσε να είχε διατηρήσει με έναν απλό τρόπο τη βασική σύνδεση της δικαιοσύνης με την υπακοή στο νόμο. Όμως, αρνείται την υπόθεση του Κλειτοφώντα, επισημαίνοντας: «Νομίζεις πως ονομάζω αυτόν ο οποίος κάνει ένα λάθος ισχυρότερο κατά το χρόνο που κάνει το λάθος του;» (340c).

Ο Kerferd το εκλαμβάνει αυτό ως απόδειξη ότι ο Θρασύμαχος δεν υποστηρίζει τη συμβατική ή την νομικίστικη άποψη για τη δικαιοσύνη. (7)

Από τη στιγμή που αυτό είναι η πιο σοβαρή απόδειξη ότι ο Kerferd επιχειρηματολογεί εναντίον της συμβατικής ερμηνείας, εμείς πρέπει να εξετάσουμε προσεκτικά πώς ο Θρασύμαχος συνεχίζει για να διατυπώσει ό,τι αφορά τη δικαιολόγηση της νέας του θέσης.

Ο Θρασύμαχος συγκρίνει τους κυβερνήτες με άλλους ειδικευμένους επαγγελματίες, λέει ότι όλοι αυτοί είναι –με αυστηρή έννοια– τεχνίτες, μόνον όταν κάνουν τη δουλειά που αντιστοιχεί στον καθένα τους. Ο Θρασύμαχος συνοψίζει το συμπέρασμά του ως εξής:

«Ένας κυβερνήτης, όσο είναι κυβερνήτης, είναι αλάνθανστος, και όντας αλάνθανστος θεσπίζει ό,τι είναι καλύτερο γι' αυτόν τον ίδιο, και αυτό πρέπει να εφαρμόζουν οι υπήκοοι. Έτσι, όπως είπα αρχικά, το να κάνεις ό,τι είναι ωφέλιμο στον ισχυρότερο είναι δίκαιο». (340b-341a). (8)

Το σημείο που πρέπει να υπογραμμίσουμε εδώ είναι ότι σ' ολόκληρη αυτή την παράγραφο στην οποία ο Θρασύμαχος μιλά για το πραγματικό συμφέρον του ισχυρότερου, ποτέ δεν ξεπερνά τα όρια του νόμου και τις πολιτικές σχέσεις των κυβερνήσεων με τους υπηκόους τους. Ό,τι «ο υπήκοος πρέπει να κάνει», δηλαδή ό,τι είναι δίκαιο γι' αυτόν να το κάνει, είναι σε πρώτη φάση να υπακούει σε ό,τι ο κυβερνήτης θέτει ως νόμο (*τίθεσθαι*) όταν αυτός κυβερνά πραγματοποιώντας το έργο του. Έτσι ο σοφιστής έχει, απλά, *περιορίσει* τους νόμους που ορίζουν τη δικαιοσύνη, σε ορισμένους νόμους.

Αλλά αν υποθέσουμε πως αυτός ορίζει τώρα τη δικαιοσύνη ευθέως ως «το πραγματικό συμφέρον του ισχυρότερου», χωρίς αναφορά στο νόμο, θα ακολουθήσουν μερικές περιέργες συνέπειες:

(α) Θα μπορούσε να ήταν δίκαιο για τους υπηκόους να δείχνουν ανυπακοή στους νόμους, όταν αυτοί δεν είναι προς το συμφέρον του ισχυρότερου. Ο κυβερνώμενος θα μπορούσε να έχει ένα «καθήκον». Να προσέχει δηλ. τα συμφέροντα των κυβερνητών του μάλλον παρά το δικό του, ακόμη κι όταν αυτοί οι κυβερνήτες λανθασμένα θα διέταζαν τους υπηκόους τους να πράξουν διαφορετικά.

(β) Θα μπορούσε να είναι άδικο για τους υπηκόους το να υπακούουν στους νόμους, όταν έτσι δρώντας, θα μπορούσε αυτή η δράση να αποβαίνει προς όφελος τους. (Αυτό θα μπορούσε να προκύπτει από τον αντίστοιχο ορισμό της αδικίας, διευρύνοντας το πλεονέκτημα του καθενός).

Μου φαίνεται πως δεν βρίσκεται μέσα στο πνεύμα του Θρασύμαχου αυτή η πί-

7. Η άποψη παρατίθεται στις σελ. 20–21.

8. *Τον άρχοντα, καθ' όσον άρχων εστί, μη αμαρτάνειν, μη αμαρτάνοντα δε το αυτό βέλτιστον τίθεσθαι, τούτο δε των αρχομένων ποιητέον. ώστε, όπερ εξ αρχής έλεγον, δίκαιον λέγω το του κρείττονος ποιείν συμφέρον.*

στη σε μια δίκαιη ανυπακοή και σε μια άδικη υπακοή.

Εάν ο Θρασύμαχος είναι ένας οπαδός της συμβατικότητας, θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα γιατί σ' αυτό το σημείο διαλέγει να τροποποιήσει τον ορισμό του για τη δίκαιη πράξη, μ' έναν τρόπο ο οποίος τον περιορίζει και τον κάνει περισσότερο περίπλοκο – «υπακοή στους νόμους όταν αυτοί είναι προς το πραγματικό συμφέρον του ισχυρότερου» – μάλλον, παρά να υιοθετήσει την ευθεία τροποποίηση του Κλειτοφώντα, «το να κάνεις ό,τι ο ισχυρότερος αποφασίζει είναι προς όφελός σου». (9)

Απατώντας σ' αυτή την ερώτηση μπορούμε να κάνουμε μερικές υποθέσεις μόνο, από την πλοκή και από τον συνηθισμένο τρόπο με τον οποίο ο Πλάτωνας παρουσιάζει τους σοφιστές.

Εδώ μπορεί να υπάρχει μια δοξασία επιδεξιότητας και επιτυχίας, η οποία θα μπορούσε να κάνει το σοφιστή απρόθυμο να παραδεχτεί ότι ένας ανίκανος κυβερνήτης θα μπορούσε να θεσμοθετήσει δίκαιο εξίσου με έναν ικανό.

Ο Θρασύμαχος θα μπορούσε επίσης να έχει φοβηθεί ότι εάν αυτός παρεδέχτο τον τύπο που πρότεινε ο Κλειτοφώντας, αυτό θα μπορούσε να κάνει τον Σωκράτη ικανό να καταστρέψει τη γενίκευση για την οποία αυτός, ο Θρασύμαχος, ήταν τόσο υπερήφανος, με το επιχείρημα ότι η δικαιοσύνη είναι μόνο υπέρ του υποτιθέμενου και όχι υπέρ του πραγματικού οφέλους του ισχυρότερου. (Πραγματικά ο Θρασύμαχος μπορούσε να έχει παλέψει έτσι μια επίθεση σε εμπειρικό επίπεδο, υποστηρίζοντας σταθερά ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι κυβερνήσεις γνωρίζουν τα συμφέροντά τους). Και, πέρα από όποιους λόγους θα μπορούσαμε να αποδώσουμε στον Θρασύμαχο ως φυσικά μέρη της θέσης του ή στάσης του στην *Πολιτεία*, εμείς δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τους καλλιτεχνικούς και φιλοσοφικούς σκοπούς του Πλάτωνα.

Εδώ μοιάζει σαν ο Πλάτωνας να προτιμά να αναγκάσει τον Θρασύμαχο να δώσει την απάντηση την οποία αυτός κατασκεύασε, ότι δηλ. ο Σωκράτης μπορούσε να συνεχίσει για να δημιουργήσει ένα νέο σημείο περί την τέχνη του κυβερνάν. 341c-343a. Ο Σωκράτης σύρει τον Θρασύμαχο να δεχτεί ότι ο σκοπός του κάθε τεχνίτη είναι το καλό των αντικειμένων ή προσώπων που βρίσκονται στην αρμοδιότητά του. Προσαρμόζοντας αυτή την αρχή στην τέχνη του κυβερνάν, ο Σωκράτης εξάγει το συμπέρασμα ότι:

«Κανείς, σε κάθε είδος κυβερνητικής βούλησης, όσο αυτός είναι ένας κυβερνήτης, δεν περιγράφει ή ζητά το όφελός του, αλλά αυτό του υποκειμένου, στην τέχνη με την οποία αυτός κυβερνά». (342e).

Γιατί σ' αυτό το σημείο είναι γραμμένο:

«Κατανοητό για όλους ότι ο ορισμός της δικαιοσύνης είχε αναστραφεί» (343a). (10)

Αυτό μπορεί να γίνει μόνο επειδή η δικαιοσύνη ορίζεται ό,τι ο κυβερνήτης έχει

9. Το τελευταίο «είναι γεγονός ακριβώς ότι ο Θρασύμαχος πρέπει να έχει πει: H.W.B. Joseph, «Δοκίμια στην αρχαία και στη σύγχρονη φιλοσοφία» (Οξφόρδη, 1935), σ. 17.

10. Η μετάφρασή μου και πλάγια ότι ο του δικαίου λόγος εις τουναντίον περιειστήκει. Οι Lindsay και Cornford μεταφράζουν το λόγος ως «ορισμός», αλλά το εύρος του λόγου δεν πρέπει να είναι τόσο περιορισμένο εδώ, για λόγους οι οποίοι μπορεί να ξεκαθαριστούν από τώρα.

ως στόχο ή αναζητεί, και αυτό τώρα φαίνεται να είναι προς το συμφέρον του κυβερνώμενου και όχι το δικό του.

Αυτό συμβαίνει δια του δεσμού εκείνου με τον οποίο ο κυβερνήτης χαράσσει ως στόχο ή αναζητεί, δηλαδή των δοσμένων σχέσεων μεταξύ δικαιοσύνης και συμφέροντος.

343a-344c. Ο Θρασύμαχος, βεβαίως, δεν μπορεί να αποδεχτεί το συμπέρασμα του Σωκράτη, και τώρα ανακαλεί την παραδοχή την οποία ποτέ δεν έπρεπε να έχει κάνει, ότι δηλαδή όλοι οι τεχνίτες –περιλαμβανομένων και των κυβερνητών– στοχεύουν στο καλό όσων έχουν υπό την κυριαρχία τους.

Μ' έναν ορμητικό λόγο ο Θρασύμαχος υποστηρίζει δύο κύρια σημεία: (α) Οι κυβερνήτες «οι οποίοι είναι πραγματικά κυβερνήτες» (343b) αναζητούν μόνο το όφελός τους, χρησιμοποιώντας τους υπηκόους τους σαν πρόβατα για την εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού. (β) Δικαιοσύνη είναι «πραγματικά το καλό του άλλου (*αλλότριον αγαθόν*), το πλεονέκτημα του ισχυρότερου ο οποίος κυβερνά». (343b), ενώ η αδικία είναι πλεονεκτική σ' αυτόν, ιδιαίτερα εάν πραγματοποιείται σε μεγάλη κλίμακα και στηρίζεται στη δύναμη. Αυτό είναι το δεύτερο σημείο στο οποίο επιχειρηματολογεί επί μακρόν. Το επιχείρημά του είναι σημαντικό και συγκεντρώνει την προσοχή μας.

Όπως είχε υπογραμμίσει ο Kerferd, ο νέος χαρακτηρισμός της δικαιοσύνης ως «το καλό του άλλου» δεν αντιπροσωπεύει καμία πραγματική αλλαγή στην αρχική θέση του Θρασύμαχου, ότι δικαιοσύνη είναι συμφέρον του ισχυρότερου, αλλά μόνο μία διεύρυνσή της, έτσι που να μπορεί να τύχει εφαρμογής στη δίκαιη πράξη, η οποία εκτελείται από τους κυβερνήτες, όπως επίσης και από τους υπηκόους τους. (Η εφαρμογή είναι κατασκευασμένη στη δομή του ίδιου λόγου, όπου αυτός λέει πως ο δίκαιος άνθρωπος, όταν κατέχει αξιώματα, εμποδίζεται από το αίσθημα της δικαιοσύνης να ωφελείται εις βάρος του δημοσίου, 343e).

Ο Θρασύμαχος, επίσης, κάνει έναν συγκριτικά ευρύτερο χαρακτηρισμό της αδικίας, ως υπηρετούσας το καλό του ενός. Το δόγμα στην πλήρη του ανάπτυξη είναι καθαρά και σωστά καταταγμένο σε πίνακα από τον Kerferd:

«Δικαιοσύνη – Το καλό του άλλου,	– έτσι για τον κυβερνήτη το όφελος του αδύνατου
	– για τον κυβερνώμενο το όφελος του ισχυρότερου
«Αδικία – Το καλό του ενός,	– έτσι για τον κυβερνήτη το όφελος του ισχυρότερου
	– για τον κυβερνώμενο το όφελος του αδύνατου». (12)

12. Ο Θρασύμαχος προσθέτει μερικά πορίσματα που συσχετίζουν την δικαιοσύνη και την αδικία προς βλάβην. Δικαιοσύνη είναι «η αυτοεπιφερόμενη βλάβη του υπηκόου» (343 c), κ.λπ. Έτσι τέσσερις επί πλέον προτάσεις μπορούν να προστεθούν στο τραπέζι. Από το σύνολο των οχτώ προτάσεων υπάρχουν τέσσερις με τις οποίες ο Σωκράτης και ο Πλάτων συμφωνούν: δικαιοσύνη είναι το καλό του άλλου (2), αδικία είναι η βλάβη του άλλου (2). Και τέσσερις με τις οποίες αυτοί διαφωνούν: αδικία είναι το καλό του ενός (2), δικαιοσύνη είναι η βλάβη του ενός (2).

Τώρα, από τη στιγμή που το νέο δόγμα δεν είναι τίποτε άλλο εκτός από μία επέκταση του αρχικού δόγματος: «Δικαιοσύνη είναι το συμφέρον του ισχυρότερου», είτε και οι δύο προτάσεις για τη δικαιοσύνη πρέπει να είναι αυθεντικοί ορισμοί ή και οι δύο δεν πρέπει να είναι ορισμοί. (Οι προτάσεις για την αδικία πρέπει επίσης να ακολουθούν την ίδια λογική κατάταξη). Εξ αυτού εμείς πρέπει να εξετάσουμε τη μέθοδο στην οποία στηρίζεται το νέο δόγμα σ' ό,τι αφορά το φως που αντανακλά στο πρωταρχικό δόγμα.

Το σχετικό χαρακτηριστικό του επιχειρήματος του Θρασύμαχου εδώ είναι ότι αυτό είναι εντελώς εμπειρικό. Ανακεφαλαιώνοντας μέχρι τώρα ό,τι είναι γνωστό ότι σημαίνει δικαιοσύνη και αδικία, ο Θρασύμαχος δείχνει με γλαφυρές εικόνες από τον κόσμο των επιχειρήσεων και της κυβέρνησης ότι «ένας δίκαιος άνθρωπος τελειώνει, πάντοτε, χειρότερα από έναν άδικο». (343d)

Και ποιος είναι ο χαρακτήρας του συμπεράσματός του; Η τελική του πρόταση αποδεικνύει πολύ καθαρά ότι αυτός έχει προσπαθήσει να αποδείξει:

«Ως εκ τούτου, Σωκράτη, η αδικία, όταν είναι αρκετά μεγάλη, είναι ισχυρότερη και ελευθερότερη και πιο κυρίαρχη από τη δικαιοσύνη· και, όπως είπα στην αρχή, η δικαιοσύνη είναι προς όφελος του δυνατότερου, αλλά η αδικία είναι ωφέλιμη και πλεονεκτική για τον ένα.» (344c) (13)

Έτσι το συμπέρασμά του είναι σύνθετο. Δεν κρύβεται πια ως ένας ορισμός. Ακόμη ειπώθηκε πως είναι το ίδιο συμπέρασμα: «όπως είπα στην αρχή».

Ο Θρασύμαχος δεν συνειδητοποιεί την όποια μεταβολή από ένα ζήτημα ορισμού σε ένα σύνθετο ζήτημα. Και εάν επίσης ο αναγνώστης δεν αισθάνεται έκπληξη σ' αυτό το σημείο και δεν σημειώνει οποιαδήποτε απότομη μεταβολή όσον αφορά το ζήτημα εάν η δικαιοσύνη ή η αδικία είναι, πραγματικά, περισσότερο πλεονεκτική, αυτό συμβαίνει γιατί το έδαφος έχει προετοιμαστεί στις προηγούμενες σελίδες. Η συζήτηση πάνω σ' αυτό το ζήτημα ήταν ήδη τοποθετημένη, σιωπηλά, σε μια σύνθετη βάση, συνδυασμένη με την κατανόηση του Θρασύμαχου σ' ό,τι αφορά την ορίζουσα ουσία της δίκαιης πράξης, ως «υπακοής στους νόμους». Περισσότερα θα λεχθούν πιο κάτω γι' αυτό το ζήτημα της μεταβολής των θεμάτων στην «Πολιτεία».

344d-347e. Στην απάντησή του προς τον Θρασύμαχο, ο Σωκράτης πρώτα ξεκαθαρίζει τη διαφορά μεταξύ της άσκησης μιας τέχνης καθεαυτής και του να κερδίζεις μισθό γι' αυτό. Μετά προσκομίζει απόδειξη για να δείξει πως οι περισσότεροι κυβερνήτες πρέπει να παίρνουν μια αμοιβή για να κυβερνούν και εξάγει απ' αυτό το γεγονός το συμπέρασμα ότι αυτοί νομίζουν πως το να κυβερνάς, καθεαυτό, δεν είναι προς όφελός τους.

«Ως εκ τούτου, εγώ, ουδόλως συμφωνώ με την πρόταση του Θρασύμαχου ότι η

13. Το τελευταίο μισό: και όπερ εξ αρχής έλεγον, το μεν του κρείττονος ξυμφέρον το δίκαιον τυγχάνει όν, το δ' άδικον εαυτώ λυσιτελούν τε και ξυμφέρον.

Ο Cornford επιμένει: «και "δίκαιο"». όπως είπα στην αρχή, σημαίνει απλά ότι υπηρετεί το συμφέρον του ισχυρότερου μέρους· "λάθος" σημαίνει ότι είναι για το συμφέρον και το όφελος του ενός».

Το «σημαίνει» είναι ολοκληρωτικά εκτός τόπου μέχρι τώρα, και αγνοεί την απουσία του άρθρου στην αρχή του εαυτώ λυσιτελούν.

δικαιοσύνη είναι το συμφέρον του ισχυρότερου». (347d-e) (14)

Ο Σωκράτης μεταφέρει εδώ τη συζήτηση σ' ένα εμπειρικό επίπεδο, όπως ο ανταγωνιστής του, και αυτός είναι που συνδέει τη δικαιοσύνη με την κυβέρνηση (αν και δεν αποδέχεται, βέβαια, τον νομικίστικο ορισμό της).

Οι λέξεις του Σωκράτη, ακριβώς, παρατίθενται τυπικά κοντά στην αντιπαράθεση για τη φύση της δικαιοσύνης, σ' αυτό το τμήμα της «Πολιτείας» (338c-347e), και ο Σωκράτης συνεχίζει αμέσως:

«Αλλά αυτό πρέπει να το ελέγξουμε ξανά. Αποδίδω πολύ μεγαλύτερη σημασία στην παρούσα τοποθέτηση του Θρασύμαχου, ότι η ζωή του άδικου ανθρώπου υπερέχει αυτής του δίκαιου». (347e).

Αυτό γίνεται το κύριο, τυπικό θέμα, του υπολοίπου της «Πολιτείας». Μια ανάλυση της λογικής του σχέσης με την προηγούμενη αντιπαράθεση πιστεύω πως θ' αποκαλύψει, αποφασιστικά, την αδυναμία της εξήγησης «το συμφέρον του ισχυρότερου» σ' αυτήν την αντιπαράθεση ως ενός ορισμού της δικαιοσύνης.

Η «Πολιτεία» μετά το 347e πραγματεύεται τυπικά το ζήτημα· εάν μια δίκαιη ή μια άδικη ζωή είναι περισσότερο ωφέλιμη (λυσίτελεστερον) για τον αίτιο δηλ. το ίδιο το πρόσωπο που είναι δίκαιο ή άδικο (I 347e, 354b-c, II 367b, e, IX 588b, X 613e). Αυτό αντιμετωπίζεται μέσα από το διάλογο, ως ένα σύνθετο ζήτημα του οποίου η απάντηση εξαρτάται από γεγονότα διαφόρων ειδών - μεταφυσικά, ψυχολογικά, πολιτικά. Αλλά θα ήταν λογικό να το κουβεντιάσει αυτό ως ένα σύνθετο ζήτημα αμέσως μετά τη συζήτηση, ως ένα ζήτημα ορισμού, ανεξάρτητα αν η δικαιοσύνη είναι το πλεονέκτημα ή το συμφέρον (ξυμφέρων) των άλλων και αδικία το συμφέρον του υπηκόου;

Ότι αυτό δεν είναι λογικό γίνεται εμφανές τόσο σύντομα, όσο χρειάζεται για να διαπιστώσουμε ότι τα δύο ζητήματα είναι ένα και το αυτό. Η ταυτότητα εμπεδώνεται ως ακολούθως:

(α) ξυμφέρων και λυσίτελούν είναι συνώνυμα, σε κάθε περίπτωση, μέσα σ' αυτό το κείμενο. (Για ένα παράδειγμα δες σημ. 13).

(β) Στο 338c-347e, η θέση του Θρασύμαχου «Αδικία είναι το καλό του ενός» αποτελεί μια λογική, μόνο, αντιστροφή του «Δικαιοσύνη είναι το συμφέρον του ισχυρότερου», ή «των άλλων».

Εάν οι τελευταίοι είναι ορισμοί, ο προηγούμενος θα έπρεπε να είναι επίσης, ένας ορισμός.

Και (γ) εάν αδικία είναι το καλό του ενός, αυτό είναι η μια πλευρά του αντικει-

14. Αυτό το συμπέρασμα φαίνεται παράδοξο σ' ό,τι αφορά τον Σωκράτη, ο οποίος στην συνέχεια προχωρεί να υποστηρίξει ότι η δικαιοσύνη είναι προς όφελος καθενός, όμοια, κυβερνώντων και κυβερνωμένων, και ο οποίος βέβαια δεν νομίζει πως η αδικία είναι προς όφελος καθενός. (Δες σημ. 3 ...). Αλλά εδώ, αυτός επιχειρηματολογεί στο επίπεδο του Θρασύμαχου, για το υλικό πλεονέκτημα, όχι για το καλό της ψυχής.

Το επιχειρήμα του βασίζεται στο γεγονός πως οι κυβερνήτες γενικά αισθάνονται να μην έχουν κατευθείαν οικονομικά κέρδη από το κυβερνάν αυτό καθεαυτό, και ως εξ αυτού πρέπει να πληρώνονται σε χρήμα, τιμή ή προσωπική ικανοποίηση, κάποιου είδους αμοιβή κερδίζει ο καλός κυβερνήτης από την διακυβέρνησή του, και πως η δικαιοσύνη πραγματικά ωφελεί την ηρεμία του και την ψυχική του υγεία. Όλο αυτό πρέπει να εξηγηθεί στους μαθητές του στο υπόλοιπο του διαλόγου.

μένου των τελευταίων μερών της «Πολιτείας».

(Το ισοδύναμο των ζητημάτων για τη δικαιοσύνη, θα μπορούσε να δειχθεί επίσης, αλλά λιγότερο απλά).

Εμείς πρέπει να συμπεράνουμε, τότε, ότι ο Θρασύμαχος και ο Σωκράτης δεν μπορούσαν να έχουν προχωρήσει, με σύνεση, να κουβεντιάσουν ως σύνθετη την πρόταση: «Είναι η αδικία πράγματι προς όφελός μου;», εάν είχαν προηγούμενα σκεφτεί ότι αυτό ήταν ένα ζήτημα που έπρεπε να τακτοποιηθεί με τον ορισμό: «Δικαιοσύνη σημαίνει ό,τι είναι προς όφελός μου;».

Γιατί θα είχαν δει ότι το νέο ζήτημα μπορούσε να τακτοποιηθεί μόνο με την συμπλήρωση της συζήτησης για τον ορισμό, και ότι δεν υπήρχαν άλλα γεγονότα που μπορούσε να είναι σχετικά, εκτός από τις χρήσεις της γλώσσας.

Ο μοναδικός τρόπος, ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον οποίο η τελευταία, εμπειρική, συζήτηση μπορεί να είναι συνετή είναι εάν τα δύο μέρη στην προηγούμενη συζήτηση δεν έχουν πραγματικά διαπραγματευτεί με ορισμούς, αλλά έχουν ήδη διαπραγματευτεί ένα ουσιαστικό ζήτημα με μια μη αναγνωρισμένη μορφή. Απόδειξη ότι αυτή είναι η περίπτωση η οποία είναι παρούσα σ' ολόκληρη την προηγούμενη συζήτηση, όπως έχει δείχτει.

Περαιτέρω ενδείξεις σωστής ερμηνείας της θέσης του Θρασύμαχου βρίσκονται στις τελευταίες σελίδες της «Πολιτείας». Μια παράγραφος έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Όταν ο Γλαύκων συνοψίζει την περίπτωση της σοφιστικής τοποθέτησης στο βιβλίο II λέει:

«Πρέπει να ανανεώσω το επιχείρημα του Θρασύμαχου. Πρώτον, πρέπει να εκθέσω τη ελέγχη για το πώς πρέπει να είναι η φύση και η απαρχή της δικαιοσύνης». (358d-c).

Αυτός ξεκινά με τον ισχυρισμό ότι ως εκ φύσεως «το να πράττεις άδικα είναι καλό, το να το υποφέρεις αυτό είναι κακό». (358e).

Όλοι εκτός από τον ισχυρότερο τότε, «έρχονται σ' αυτή τη γνώμη: είναι περισσότερο ωφέλιμο ότι αυτοί πρέπει αμοιβαία να συμφωνήσουν ούτε να επιβάλλουν αδικία ούτε και να την υποφέρουν». (359a).

Εδώ η σχέση μεταξύ «δικαιοσύνης» και «αδικίας» από τη μία μεριά, και «καλού» και «ωφέλιμου» από την άλλη, είναι συνθετική και όχι αναλυτική.

Τότε ο Γλαύκων συνεχίζει:

«Από εδώ οι άνθρωποι αρχίζουν να θέτουν νόμους και συμφωνίες ο ένας με τον άλλον, και ονομάζουν ό,τι στο νόμο περιγράφεται νόμιμο και δίκαιο (νόμιμον και δίκαιον). (359a)

Έτσι ο Γλαύκων δίνει τη συμβατική ερμηνεία της δικαιοσύνης, ενώ ισχυρίζεται ότι «ανανεώνει το επιχείρημα του Θρασύμαχου».

Αυτό καθαυτό δεν θα αποτελούσε καταληκτική απόδειξη ότι ο Θρασύμαχος διατηρεί την ίδια άποψη, επειδή είναι πιθανό ότι ο Γλαύκων παρουσιάζει μια βελτιωμένη περίπτωση. Αλλά στο φως των άλλων ενδείξεων προς το ίδιο αποτέλεσμα νομίζω πως αυτό έχει σημαντικότητα ως στηρίζουσα απόδειξη.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα παράγραφος είναι η VI 493c, όπου ο τυπικός σοφιστής «ονομάζει ό,τι είναι αναγκαστικό, δίκαιο και καλό».

Ένα άλλο επιχείρημα δοσμένο από τον Kerferd εναντίον της συμβατικής ερμηνείας του Θρασύμαχου μπορεί να απαντηθεί σ' αυτό το σημείο, αφού αποτελεί γενικότητα, και δεν αναφέρεται σ' ένα ιδιαίτερο κείμενο.

«Εάν η δικαιοσύνη δεν έχει ύπαρξη πέρα από την κατά νόμο δικαιοσύνη, με άλλα λόγια δικαιοσύνη φτιαγμένη από τους νόμους, τότε το πρόσωπο το οποίο φτιάχνει τους νόμους δεν μπορεί να είναι ούτε δίκαιος ούτε άδικος, θα είναι πάνω ή πέρα από την δικαιοσύνη καθ' ολοκληρίαν. Καθώς αυτό δεν είναι, καθαρά, η άποψη του Θρασύμαχου, εμείς πρέπει να υποθέσουμε ότι αυτός δεν υποστηρίζει τη νομικιστική άποψη». (15)

Στην υποθετική πρόταση του Kerferd, η συνέπεια δεν προκύπτει από την προηγούμενη, όπου ο νομοθέτης είναι άνθρωπος και μπορεί να υπόκειται στον νόμο. Γιατί –κατά τον συμβατικό ορισμό– αυτός θα είναι δίκαιος απλά όταν αυτός ο ίδιος ζει στα πλαίσια των δικών του νόμων, και άδικος, όταν αυτός ο ίδιος πάλι, τους χλευάζει.

Τα κύρια συμπεράσματα που πρέπει να εξαχθούν απ' αυτήν τη σπουδή της «Πολιτείας» 338c-347e μπορεί να συνοψιστούν εν συντομία:

Ο Θρασύμαχος ξεκινά θορυβωδώς, βεβαιώνοντας ότι δικαιοσύνη είναι το όφελος του ισχυρότερου και νομίζει ότι ορίζει τη δικαιοσύνη. Αλλά σύντομα γίνεται φανερό ότι πίσω από τον κυρίως ισχυρισμό του βρίσκεται ένας άλλος ο οποίος προσεγγίζοντας περισσότερο την αλήθεια αποτελεί έναν ορισμό σύμφωνα με τον οποίο η δικαιοσύνη είναι υπακοή στους νόμους.

Η διαλεκτική του Σωκράτη σύντομα τον εξαναγκάζει να το μετριάσει αυτό σε «υπακοή σ' αυτούς τους νόμους οι οποίοι είναι προς το πραγματικό συμφέρον του ισχυρότερου».

Το τελευταίο μέρος της συζήτησης κινείται διαρκώς μακρύτερα από κάθε ζήτημα ορισμού, και βρίσκεται γύρω από δύο στενά σχετιζόμενα σύνθετα ζητήματα, εάν δικαιοσύνη (ο,τιδήποτε κι αν αυτή μπορεί να είναι) είναι προς το συμφέρον του ισχυρότερου, και εάν η δικαιοσύνη και η αδικία είναι περισσότερο ωφέλιμη στον ένα. Ο ορισμός της δικαιοσύνης αφήνεται σε εκκρεμότητα (347d, 354b-c), για να συμπεριληφθεί αργότερα από τον Σωκράτη ως μία στοιχειώδης βάση για την απόδειξη ότι η δικαιοσύνη είναι περισσότερο ωφέλιμη.

Εισαγωγικό σημείωμα και μετάφραση από τα αγγλικά: Γ. ΒΛΑΖΑΚΗΣ

14. Η άποψη παρατίθεται στη σελ. 27.